

Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

СРПСКИ ДИАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

КЊИГА III

Srpski dijalektolški zbornik

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

БЕОГРАД-ЗЕМУН
ГРАФИЧКИ ЗАВОД „МАКАРИЈЕ“ А. Д.
1927 — 1958

ЦЕНА 30 ДИНАРА

„БЕЗЈАК“
И
„БЕЗЈАЦИ“

ОД
Д-ра ФРАНА ИЛЕШИЋА

„Безјак“ и „безјаци“.

од

Д-ра Франа Илешина.

Реч »безјак« имају Вук, Броз-Ивековић (наравно, и Даничић, Ак. Рј.) и Плетершник. Као главно њено значење наводе: *Tölpel, homo rusticus*

У обичном говору ја »безјак« нисам нигде чуо у нашем народу. Реч је, дакле, у данашње доба свакако ретка постала. Често се пак у нашим крајевима налази као породично име (презиме), а може се наћи и као назив насебина (села).

У овој расправи хоћу да дадем »географију« и донекле историју те речи, па и покушаје њезина етимолошког тумачења.

* * *

»Безјак« је познат у Загребу и у хрватском Загорју. Тако на пр. познаје израз Загрепчанин Д-р Велимир Дежелић; њему значи тај израз некаква будаласта човека; као дечку знала је Дежелићу мајка рећи: »Ти, безјак, ти!« Госп. директор Владоје Дукат у Загребу изјављује да је »безјак« још жива реч, пецкалица за човека који не говори лепо. Госп. Д-р Степан Ортнер, Крапинчанин (хрв. Загорје), адвокат у Загребу, причао ми је да »безјак« значи некако ненормална човека, напосе, да се то име даје дечацима од 13-14 година, на пр. у случају, кад такав дечак бежи од друштва, ако је дошао гост: »Кај си как каки безјак? Кај немреш сем дојти?¹ Мало друкчије ми се тумачи реч из другог загорског врела; једна ми госпођица пише:» Кад смо били дјеца, знала нам је наша мајка (пореклом из Загорја), кад би се понашали разуздано, рећи: »ти, безјак!« и ја сам ту реч узимала као: »ти, звркане« или »ти, будало!« Крај Сутле, у рођеном месту проф. Драг. Боранића, значи »безјак« »шумаства«, »муњена« човека; исто значење има реч и у Чаами, рођеном месту проф.

¹ Девојка од једно 11 година из Крапинских Топлица казала ми је да познаје реч и да се »безјак« може — свакоме рећи.

Шурмина. Према извештају загребачког историка Емилија Лашовскога, безјаци су људи тамо између Златара и Преграде (у хрв. Загорју)²

У западним, словеначким крајевима »безјак« већ врло слабо живи. Професор Даворин Синковић (преко 70 година стар) прича ми да »безјак« значи у Бучи у данашњој мариборској области (између Цеља и Сутле) непромишљена човека, наивног глупака или шаљивчину, »шлендриана«; по свој прилици, употребљавали су стари људи и у околини Кршкога и Лесковца крај Саве у Крањској реч »безјак« за нагла, брза човека (изв. госп. Млакара, учитеља у Љубљани); брва човека значи тај израз и у севничком срезу (крај Саве, у бившој Штајерској). У доленској Крањској око Новог Места — према извештају надзорника Вестра — нема израза »безјак«.

Врло је познат »безјак« у крајини око Слуње у Хрватској (бившој Граници) и обичан је израз за глупана³. »Безјак« се у слуњскоме срезу каже глупаку, човеку, који се не зна снаћи, уопште човеку ограничену⁴. У хрватскоме Горскоме Котару, и то поглавито у околини Чабра, познат је такођер »безјак«; »безјак« или »бзл« каже се тамо оном који трчи непрестано као луд, као без главе; »То је прави безјак; баш га је ухватио бзл«, каже се на пр. за неког кога су најурили, т. ј. истукли па се дао у бјежање или за оног ко има сувише посла па трчи⁵. Један трговачки помоћник у Загребу рекао ми је да се у Горскоме Котару безјак или бзл зове дете које трчи те гурне човека не марећи за то, да ли прави штету или не, дакле »дивље дете« или »босански мангуп«. Покојни Др. Милан *Огризовић*, Сењанин, причао ми је да је његова мајка знала употребљавати овај израз за човека који се не зна одупрети, те је због тога бедан, а и несимпатичан. Као придевак: »Ти си безјак = бедак« говори се у речком котару. У Цриквеници и околини даје се »безјак« или чешће »безјачина« као придевак опорим и тврдоглавим људима, кад их ко хоће приказати као луде, спремне починити свакоме, у сваком случају, само зло. Узмимо на пр. да дође у место један финансиски стражар, који тачно пази на све што се укрцава и искрцава у лађу, па хоће

² Исп. В. Клаића у „Vjesniku Hrv. Arheološkog Društva“ 1907, 191-192 — Према извештају г. дир. Фанцева у Вирју значи »безјак« — Загорца.

³ Изв. г. Д-ра Вл. Дворниковића.

⁴ Изв. г. Симића, школског надзорника у Вуковару.

⁵ Изв. г. Гашпарца, чиновника у Руми.

за сваку маленкост да учини неприлике, онда народ каже за њега да је права »безјачина«⁶; али је карактеристично да млађи нараштај ову реч већ мање употребљава.

Реч је прилично позната и у Славонији и значи тамо — према објашњењу г. Исе Великановића — толико као руски »нищий«, па и из другог врела сазнајем да у Славонији реч значи: сиромах, просјак, а и »наивњак, бена«.⁷ У околици Новог Сада значи »безјак« човека сулуда.⁸

Реч има и Вук, као што сам већ у почетку рекао, у своме Речнику у значењу: *stolidus*. Речник Академије наводи је из Србије где се, каже, употребљава укора ради: »Иди, безјаче један!«, те према њему и Броз Ивековић: »Иди, безјаче један! каже на пр. отац сину кад учини или рече што год лудо«, дакле: *Tölpel, stolidus*. У Босни неки моји известиоци не познају овог израза⁹, али је у неким пределима Херцеговине »безјак« познат у смислу »бедак« (на пр. у околини Коњица = *Idiot*).

У далматинском Загорју употребљавају сељаци реч »безјак« кад хоће неком да кажу да је неозбиљан и смешан¹⁰. М. Павлиновић пише у »*Radiši Vog romaže*« (*Zadar, 1871*), 158, наводећи речи »безјаче, безјачити, безјачство«: »Био је у дјетинству тако безјаче да га је мајка једном одвела скрбнику и овако приказала: ево вам га, овога смртнога лијенца!« Према томе се у Акад. Рј. овај израз тумачи као *puer stipes*.¹¹ Из Далмације тумаче ми се реч још овако: »Реч »безјак« употребљава се у северној Далмацији и јужној Лици веома много и то као придевак оним људима за које у околини Загреба кажу: бедак, норц, глупан итд. »Безјачити« значи: ништа стварно не говорити.¹²

Према томе значи »безјак«: глупог, блесавог човека (хрв.

⁶ Изв. г. Б. Скомерже.

⁷ Изв. г. Дрњевића, чиновника у Бакову. — Госп. Јос. Рус каже у љубљанској »*Ниви*« I. 299 и о Загорју, да тамо безјак као *appellativum* значи »данас исто као просјак«,

⁸ Изв. г. дир. Врховца. Слично у Срему (Митровици), безјак = ветрогоња, лакомислен човек, приглуп.

⁹ Г. Д-р Вл. Дворниковић и неки босанско-херцеговачки студенти.

¹⁰ Изв. г. Баргуле Јуришића, чиновника Југосл. Банке у Загребу.

¹¹ Глагол: безјачити, безјачим тумачи се у Акад. Рј. (по г. Групковићу) у значењу: *fallacias agere*, а безјачство: *rusticitas*. М. Павлиновић пише (*Raz. spisi 137*): „Не разабиру чедност и постидност од безјачтва и од невриедности“.

¹² Изв. г. М. Обрадовића, правника од г. 1921.

Загорје, Загреб, Река, Штајерска), сулудог, махнитог човека (крај Сутле, Чазма), лудака (Србија), некаква чудака, који се клони друштва (Крапина¹³), ленштину, убогог (Славонија, Загорје), човека који не говори лепо (Загреб). Као пришивак даје се често дечацима (Крапина, Загреб, Далмација). Колико се човек тим изразом означаје према своме бивалишту, »безјак« је хрватски Загорац, напосе човек између Златара и Преграде.

Што се тиче »географије« израза, израз је као опћенито име познат у једноме делу Словеније, у Хрватској и Славонији, у Војводини, у Србији, у Херцеговини и у Далмацији. Чини се да је најпознатији у земљи између хрватског Загорја и хрватско-далматинског Приморја.

Безјак се налази често као *презиме*. За Словенију прегледао сам у том погледу именик чланова »Дружбе Св. Мохора« и нашао : у једној самој жупи града Марибора има 16 особа с тим презименом ; у Словенским Горицама (источно од Марибора) и на Птујском Пољу 39¹⁴, у Савињској Долини (западно од Цеља) 15, у Долењској Крањској (између Љубљане и Хрватске) мање (Кршко 5, остала Долењска 4), више у Нотрањској (према Трсту, Постојна, Випава) 15¹⁵, у Горењској (Крањ, Камник, Радовљица) 17. Безјаци се налазе и у Љубљани и у околици. Има Безјака и у Горичкој (у околици Подмелца под Триглавом) и у Истри (Опртаљ).

Имаде породица »Безјак« у малом Вратнику близу Самобора у Хрватској¹⁶, у Тухљу крај Сутле, у Ђурђевачком котару на конацима Грече (општине Молве) и на вировским конацима¹⁷, даље у Сењу и околини¹⁸; испор. Lang, Samobor (Zbornik jugoslav. Akademije, XVII), даље, Zbornik jugoslav. Akad. XXI (R. Grujić, Plemenski rječnik ličko-krbavske županije).

Презиме гласи данас или : Безјак или Бизјак, а пише се (а и говори) се под утицајем немачке фонетике или ортографије и : Визјак (у Словенији).

¹³ У једном извештају — нисам забележио, одакле, чини ми се, Херцеговине — тумачи ми се реч овако : „безјак значи у правом смислу онога који на себе не пази, не тиче га се, какав је, не пази на своје понашање и своје одијело, а онда онога који је мало лудкаст«.

¹⁴ Год. 1869 било је у птујском округу више стотина Безјака.

¹⁵ Према извештају г. учитеља Прапротника презиме је Безјак јако раширено око Ајдовштине.

¹⁶ Изв. г. Драгутина Гамбергера, чиновника у Загребу.

¹⁷ Изв. г. адвоката Др. Першића у Ђурђевцу.

¹⁸ Изв. г. Дрњевића.

Чини се да има највише овог презимена у Словенији¹⁹, особито у источном делу данашње мариборске области (Словенске Горице, Птујско Поље). У птујском срезу набројио је Бидерман 1869 г. (*Die Serbenansiedlungen* итд.) у 43 општине више стотине људи са презименом Безјак.

Има и месно име »Безјаки«. У Жумберку, дакле на граници бивше Крањске и Хрватске, зове се једно село Безјак²⁰. У Стативама, једно 8 км од Карловца према Метлици, једна се група кућа зове : Безјаки (и породице се зову тако) ; један се део преселио на друго брдо, па и ти се зову Безјаки²¹. Даље се »Безјак« зове село измеђ Реке и Каства и већина сељака тог села имаде ово презиме. Код Десенића крај Сутле у општини Села каже се једној групи кућа: Безјаки.

Како је лично (породично) презиме могло прећи у месно име, показује нам овај случај у макарском котару у Далмацији²² : »У Далмацији, у котару макарском, јест село Тучепи, које се састоји од више заселака. У једном од њих налази се неколико породица истог презимена, које опет, поједине или две до три скупа, имају властити надимак, као на пр. : Гргетини, Микини, Шкорини итд. Тако исто и три породице имају надимак Безјакови . . . , а најстарији мушкарац једне од њих носи надимак Безјак (Шимун Лалић, стар преко 90 год.), чија се покојна жена звала Безјакуша, а сви чланови све три породице називају се Безјакови.«

Коначно се Безјаци зову становници читавих предела или крајина. Већ сам горе навео, да тим именом називљу хрватске Загорце између Златара и Преграде. А Безјаци се зову и становници средње *Истре*. »Безјак« говори се у Козљаку (у Малој и Великој Краски) на Чепићком језеру у источној Истри подручјељиво људима из Брсеча и Мошћеница, т. ј., с ону страну горске косе Учка-Сисол.²³ У југозападној Истри посматра у свом извештају етнографске прилике госп. Д-р Иван Зукон : »У Истри се Југословени међу собом, а донекле и у вањскоме свету

¹⁹ Госп. Јос. Рус каже у љубљанској „Njivi“ I. 299 : »Име Безјак или Бизјак налазимо по целој Словенији, Истри и цивилној Хрватској«.

²⁰ Изв. проф. П. Скока. Изговара се заправо: Бејак, као кођи — коваји исп. Јагићев „Archiv“ XXXII 375.). На карти Жумберка у Archiv-у XXXIII, 355. зове се село : Безјаки (источно од Виводине).

²¹ Изв. г. директора Строхала у Загребу.

²² У лудбрешком срезу у Хрватској има село: Безје (од Безјанин?)

²³ Изв. г. одветника Др. Ант. Краљића.

зову: а) Влахи (Власи), који напучују Влашију, т. ј., у главноме крај у западно -јужној Истри (пуљски котар и доњи део поречког), јесу прилично хајдучко-ускочке нарави; б) *Безјаци* или становници *Безјачије* у средњој Истри (пазински котар и горњи део поречког)²⁴. Као суседи, Власи и Безјаци били су увек у опреци; први бејаху под млетачком републиком, други под пазинском грофијом (у Аустрији). Први су били жестоки, јуначки, хајдучки, а други мирна чељад, као без крви, без срчаности, *без јакости*.²⁵ Међу Власима је реч »безјак« врст поруге, презира према тобоже мање вредним људима; обратно међу Безјацима реч Влах значи страшна, жестока, крволочна човека, тата, хајдука, разбојника. Ипак је виша образованост и заједничка политичка борба те опреке прилично већ избрисала, те се данас горњи изрази рабе скоро искључиво за шалу.»

Према свему томе »безјак« је или опћенито име (глупан итд.) или породично име или месно име села, а и крајина. Које је од тих значења првобитно? Да реч не означаје читавих крајина, могли бисмо можда мислити да је »безјак« првотно *опћенито* име, које је с ознаке једног човека прешло на читаву његову задругу, те тако постало и именом читавог села; али и у том случају би сметало то, што тих »Безјака« има тако *много*, а поготово сметају читаве крајине-безјачије, на више места и у приличној удаљености (хрватско Загорје и средња Истра).²⁶

Ствар постаје још интересантнија, примимо ли да се и *талијански* суседи Словенаца на левој обали доње Соче зову Безјаци. О њима је писао већ г. 1854 Словенац Степан Коцианчић.²⁷ Он на обалама доње Соче разликује Фурлане (Фриулане) и Талијане и каже да на тако званом »territorio« на левој обали Соче (између Соче и Краса, где станују већ Словенци)

²⁴ Даље долазе Ђићи, Либурињани (?), Шаврини и Бркини. — Госп. проф. Спинчић ми је казао, да су Безјаци око Бузета (Штипет, Св. Мартин) и да се познају по слабом, неразумљивом говору. — У „Novicama“ 1857, 35 пише Ј. В. о Безјацима, да станују у средини Истре од Пирана до Пломина; »њих стара ношња су кратке хлаче, чарапе и ципеле«. Пор. и С. Рутара, Samosvoje mesto Trst i mejna grofija Istra (Ljubljana), 65/66.

²⁵ То је подвукао г. Др. Зукон, очигвидно етимологизирајући.

²⁶ Једна се читава крајина источно од Марибора зове Прлекија (становници: Прлеки, нешто подругљиво), али тај је назив за покрајину објективно оправдан, јер се у целом оном пределу говори »прлек« (првље) место »преј-пре«. Зашто се становници око славонске Пожеге зову »шијаци«? У мариборској области има презиме: Шијанец (шија!). — Исп. Мурка у »Časopisu za zgod. in nar. VII 272.

²⁷ „Arhiv za povjesnicu jugoslovensku“, III 182.

од Тржића (Monfalcone) до Градишке живе (не Фурлани, него) »заправо Талијани, близу 12.000 душа, који се *Бизјаци* зову. Они говоре талијански, али покварено. У осталом не разликују се ни у чем од Фурлана«. О тим талијанским безјацима пише и словеначки историк Симон Рутар²⁸: »У романском делу горичког становништва морамо да разликујемо праве Талијане и Фурлане (Фријулане). Прави Талијани живе по већим варошима и у маси у Тржићкој околини (такозвани Бизјаки), даље у општинама Моросини, Белведере и Градо. Сви су ти крајеви некада припадали Млецима. Фурлани пак живе по осталом делу фурланске низине . . . Разлика међу њима није толико јевичка колико историска.«²⁹

Имамо дакле овде носла са *талијанским* Безјацима у суседству Словенаца, који се историјом и говором нешто разликују од романских својих суседа. Важно је знати, да ли се они сами зову Безјаци или их тако зову суседни Фурлани или Словенци. Госп. Јосип Рус пише у љубљанској »Njivi« I 299: »Безјацима зову словеначки суседи — талијанско становништво равнице између доње Соче и Краса, јер је њихове претке, као пребеглице из Скадра, населила овамо Венецијанска Република (1487 год.)«.

Словеначки писац Иван Прегел спомиње Безјаке у својој историској приповести »Plebanus Joannes« (1921, 1925), стр. 11. Његов свештеник (у почетку 16. столећа), човек од Толмина у горњем горичком Приморју (под Триглавом), говори: »Od Bezjakov hodijo morilci, Magogov rod, in plenijo in morijo...«. Из тога се текста не види, у којој земљи живу ти Безјаци, али се види, да су Безјаци лупежи.

За одређивање првобитног значења речи »безјак« треба да загледамо и у њезину историју. Најстарије познато ми врело у којем се спомињу Безјаци јест млетачки патрициј Санудо, који у историји год. 1526 три пута спомиње земљу *Без-*

²⁸ „Poknežena grofija Goriška in Gradišćanska“ (Matica Slov. Ljubljana, 1892), стр. 62. — »trekelj, Zur slavischen Lehnwörterkunde (Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften. Phil. hist. kl., 50 B., Wien, 1914) каже о тим Безјацима: „Die Bewohner von S. Martino an der ital. slov. Sprachgrenze (Im Norden von Monfalcone)“.

²⁹ Чешки „Slovník Naučný“ цитира назив „Bezjaci“ Коцпанчића, али додаје, „že Furlanci, žijící při řece Soči, poitalšteni to Slovinci, nazývají sebe Vizjaky“. Нова је тврдња да су Бизјаки поталијанчени Словенци. — Пољска „Wielka Encyklopedia powszechna“ цитира „Slovník Naučný“. Руски „Енциклопедический словарь“ (1891) позива се на Даничића.

јачију; то је код њега, као што показује проф. Клаић,³⁰ »Славонија« 16. века, т. ј. земља између Драве и Саве, напосе хрватско Загорје око Вараждина.

Наши протестантски писци 16. столећа често спомињу *Безјаке* и *безјачки говор*. Већ у првим својим књигама (1550) спомиње Трубар безјачки изговор »е«; каже, да треба »ta L zhasi po Besiashku isrezhi«, »das L zu Zeiten grob auf Ungrisch oder Bisyakisch . . . auszusprechen sich gewöhnen«. Ортографију »безјачку« спомиње у Првом делу новог закона (1557), показујући да »soviel Buchstaben und Consonanten« у једној речи или у једном слогу, »wie etleich Bohem und Bessyacker vermeinen von wegen der groben und wichtigen pronounciation (darnach die Crobathen und jre Alphabet soviel S und Z haben)«. Пита се само, какав је то изговор; тумачи кажу да ту треба мислити на хрватске кајкавце Загорце.³¹ У предговору јеванђељу Св. Матеја (1555) наводи Трубар диалекте говорећи да »drigači gouore z dostimi besedami Krainci, drigači Korošci, drigači Štairerij inu Dolenci tar Beziaki, drigači Krašovci inu Istriani, drigači Krouati.«³² Из реда у којем се предели наводе треба закључивати, да је говорећи о Базјацима Трубар збиља мислио на кајкавске Хрвате. У немачком предговору превода Првог дела новог закона (1557) »Windischer« му је: »ein Krainer, Untersteyrer, Karner, Karstner, Nisterreicher, Niederländer oder Bessyak«. Безјаци су, дакле, опет у вези са »Долењцима« (у Крањској или Штајерској), дакле хрватски кајкавци. У предговору *глагољског* (дакле хрватског) Првог дела новог тестамена (1562) наводи Трубар на границама турским ове хришћанске »народе«: »die Crobathen, Dalmatiner, die Windischen oder Slaven«. Изразом »Crobathen« мисли на наш народ са глагољском божјом службом. »Die Slaven die man sonst Bessiacken nennt, haben fasst vngerische und Crobathische Sitten«, у религији су као и Хрвати, само им је божја служба латинска. Јасно је да ту треба опет мислити на

³⁰ В. Клаић у „Vjesniku hrv. arheološkog društva 1907, 191|192: „U djelu mletačkog patricija Marina Sanuda, koje su mletački učenjaci 1879—1903 izdali u 58 omašnih svezaka, spominje se na više mjesta neka zemlja *Dezfačija*. Tako se u svesku 43. toga djela, u kojoj se govori o zgodama god. 1526, tri put imenuje ta zemlja: „che l'otra far da 40 milia persone solamente de la Besiachia (str. 76), . . . in la Schiavonia dicta Besiachia, et ancora dall'altra parte de Corvatia . . .“, „terra chiamiata Varresdin, che è in la Bysiachia“ (340). — Самудо (или Савуто) Марино 1466—1535.

³¹ Хрватски кајкавци говоре „е“ данас на крају слогова и речи као чисто „е“; дакле, не „grob“; или шта то значи „grob“?

³² Наводим цитат по транскрипцији у Скетовој „Slovenskoj slovstvenoj čitanci“ (1906).

народ између Драве и Саве, дакле, у главноме, на Загорце. Љубљански пропагатор протестантизма Кломбнер »настојао је 1563 око пријевода хрватске библије у Љубљани«, а онда »жада се морала напустити Љубљана« покренуо је мисао, »да се у Урагу штампа мађарски и хрватски латиницом у безјачком дијалекту, те је у то име послао и неки безјачки катекизам (?), који би се имао латиницом издати, а разумију га Хрвати и Безјаци.«³³ И Конзул и Далматин спомињу у свом хрватском предговору »Првог дела новог тестаментa« Безјачке; хоће да служе »најпрво вам, Хрватом и Далматином, потом такајше Бошњаком, Безјаком, Србљаном и Булгаром«; за њихове је Безјачке у оквиру набрајања тих »народа« место опет између Драве и Саве. У хрватској Постили (Tübingen, 1562) читамо³⁴: »Bihu rimskim poganskim vladacem ili gospodi podložni, kako sad jesu мнози krstjani Turkom, koji v zdolinih ugrskih, bezjačkih, hrvackih, v Bosni i srpskih stranah prebivaju«. Безјачке су стране овде између угарских и хрватских, дакле, опет земља између Драве и Саве, а појам »безјачки« протеже се јасно и на Славонију, јер је само славонска Подравина била турска. У студији г. Фанцева »Jezik hrvatskih protestantskih pisaca XVI. vijeka (Rad 212 и 214)³⁵ налазимо још неколико цитата у којима се спомињу Безјаци; тако се наводе »народи« за које пишу хрватски протестантски писци³⁶: Хрвати, Далматинци, Словенци, а сем тих намењују писци своја дела »takaiše Bošnakom, Bezjakom (glagol. Bezěkom, ćiril. беџакомь), Srblanom (ćiril. Srblom) i *Bulgarom*«. ³⁷ Језик се редовно назива хрватски као синоним далматинскоме, словенскоме; на једном се месту остали словенски језици изводе из хрватскога: »Yere ovi yazici nissu bili tako razdilleni yz yegnoga ssamoga yazika, kakono Harvaczki va vnoga govorenja, to yess, v Harvaczka, Bezyačka, Szarbsska, Bossanska, Polsska, Tsesska, Russiana«...³⁸ Земље у којима се словенски језици говоре називају се: »Servia i srbske dežele ili strane, Bosna, Srimska zemla, vzdolene ugrske dežele, bezěčke hrvacke dežele, Istrska i slovenske strane, Polska zemla, Čehi, Rusiani«. ³⁹

³³ Bučar Fr., Povijest hrvatske protestanske književnosti za reformacije, Zgb. 1910. Str. 127.

³⁴ Према Даничићу sub »безјачки«, стр. 156 Постиле.

³⁵ Сепаратни отисци са очуваном пагинацијом.

³⁶ Rad 214, 88.

³⁷ Prvi del novoga testamenta (glag.). Tübingen 1562.

³⁸ Drugi del postile (lat.) Ratisponae, 1568.

³⁹ Prvi del novoga testamenta (glag.) 1562, ćiril. 1563. Postila (lat.) 1562.

Безјачка је земља овде сасвим јасно земља између Угарске и Хрватске (Приморја). И крањски сталези су писали Унгуду:⁴⁰ како и хрватски језик има своја наречја (истарско, далматинско, хрватско, безјачко и босанско), а да ће ипак »хрватске протестантске књиге лакше разумети Истриани него Безјаци и Хрвати«.

Из свега тога јасно се разабера да је »Безјак« у 16. веку био *географски и етнографски појам* који се паралелно наводи са појмовима : Истра, Босна, Хрват, Србин, чак и Пољак, Чех и Рус, и то за земљу између Драве и Саве.

И словеначки граматик Бохорић (1584) наводи у својој граматици Безјачке ; говорећи о великоме словенскоме свету, каже : »In Austria vera magna pars è Sedibus Suis à Tiranno Turca pulsì, vltra (!) citroque Danubium sunt, qui exercent terram et agros. In inferiori Styria magna pars: Inde in Specie dicti Slavi (vulgo Besjakos appellant): Et paulò infra, tota Poshega: Tota Carniola nostra, et magna pars inferioriis Carinthiae: Choruscì, Histriani, omnes, attingentes eam urbem, quae Pola dicitur...«⁴¹ Овде је крајина Безјака тачно означена : то је свет између Штајерске и Пожеге у Славонији.⁴²

Познато је да је словеначки преводилац св. писма Јури Далматин (1584) на крају свога превода додао »register nekaterih beséd, katére krajnski, koroški, slavénski ali bezjački, hervácki, dalmatinski, istrianski ali kraški se drugači govore«. И овде је јасно да је безјачки говор између корушкога и хрватскога, те је израз идентичан са »словенски«, како се у оно доба зваше хрватско-кајкавски говор. У свом »Registru« наводи Јури Далматин⁴³ као »словенске оли безјачке« на пр. ове речи (на првом месту стоје овде Далматинове »крањске«,

⁴⁰ Фанцев, 135 према Костренчићевим *Urkundliche Beiträge*, 215.

⁴¹ Г. Леоп. Ленард превео је у пољским „Pracama filologicznim“ VIII 216 Бохорићеве изводе о Словенима на језик пољски, али је погрешно, преведећи речи : „Inde in specie dicti Slavi:“ „tutaj przeważnie nazywani Sloveńcami“ место : „odtąd szczególnie . . .“

⁴² Значи ли „vulgo“ само »обично« или показује уједно већ на »вулгарност« имена ?

⁴³ Према В. Клаићу (*Vjesnik itd.*), каже Далматин у предговору св. писма : „Hrvatom, Dalmatinom, Bezjakom, Srbijem“. Ја тога места у *Јурију* Далматину нисам нашао, а *Анту* Далматин — овако називље Клаић писца — није преводилац св. писма. — И у свом Новом Тестаменту 1574 наводи Јури Далматин *из* крањскога, корушког и хрватског говора још — „slovenski oli besjazhki“ (*Veda I 325*).

словеначке, на другом »безјачке« речи): bregeshe = gazhe, svitize; buhernik = oshurnek; bukovski = djazhki; deshela = semlia, orság, strana; drob = votroba; erdezhe = zherlenu; galufia = zhalárnost; gvant = svyte, halline, suknja; hlapzhizhi = Detizhi, mladiénzi, jezha = vosa, Tamnica; Kadi'lu = Temien; Keha, Tranzha = Tamnica, vusa; Kranzel = vienac, krona; Martra = moka, Muri = Arapini; Ptuj = tuin, Tugina; Raven = puoleg; Rediti = kojiti; Roup = plien; Steber = stop, Stolp; Vogèl = Kanton; Voj = kalaus; Zhass = vrieme itd.⁴⁴

За наше је протестантске писце 16. века безјачка земља »земља словенска« или Славонија, т. ј. земља између Драве и Саве у данашњој Хрватској. Словеначки писци Бохорић и Јури Далматин као најближи суседи те земље (Кршко на Сави) могли су је добро познавати, а и Трубар проживео је неко време близу Хрватске (Шт. Јернеј).⁴⁵ Чини се да словеначки протестантски писац Крељ, који је био из Випаве, дакле, далеко од Хрватске и ближе Истри и Фурланији, не спомиње Безјака. Значајно је да су и Истринину Конзулу и Далматинцу Антонију Далмати Безјаци без сумње кајкавски Хрвати; наравно, не зна се колико су они, пишући о томе, били под утицајем Трубаровим.

Из 17 и 18 стелећа имам мало података о Безјацима. Према Плетершнику зна и словеначки писац Матија Кастелец (1678, 1684, 1688) Безјаке као хрватске кајкавце између Драве и Саве. Лексикографу Дела Бели (1728) значи безјак: hommo

⁴⁴ Из каквих је врела Далматин црпао безјачке речи ?

⁴⁵ Љубљански историк Др. Мал рекао ми је да су се у Трубарово време неки пастири на Меховском властелинству, дакле баш у оном делу Крањске, звали безјаци (бејаху ослобођени »жировине«). Исп. сад о томе његов спис »Ускочке сеобе и словенске покрајине« (Ср. Кр. Ак. 1924) стр. 83, 200: »Безјак (Bosiakh = Божјак) значи исто као Хрват, Далматинац, Бошњак«. — Чини се да је у старим рукописима каткада тешко разликовати: »Безјак« и »Ускок«, исп. Клаића, opus cit. 185-186. — Један Безјак био је млинар у Рашћици, рођеноме месту Трубарову (Časopis za slov. jezik II. 265). Чини се да је »Безјак« у Трубарову рођеноме месту био познат барем још недавно. Словеначки писац Јос. Стритар (р. 1836 у истом крају као и Трубар) спомиње Безјаке у свом роману »Gospod Mirodolski« (Zbr. sp. II 255); своје професорском кандидату Радовану приписује у добро што није имао слабости да у друштву говори о својој струци, те зато »са госпођом није говорио о Пелазгима, Обрима и Бизјацима«. Бизјаци су Стритару овде ненакав стар, више-мање загонетан народ; погрда се у изразу не осећа.

plumbeus («voce bassa e berbera»)⁴⁶. Буро Крижанић, познати панслависта 17 столећа, родом из Хрватске (жупа Липник у округу Горњег Карловца), назива у својем делу: »Граматишно изказање об руском језику« (1666) наказни говор *безјашћину* (солецизам или безјаштина му је »besida ili rič kako koli skažena bez obzora na tuđij jezik« и додаје да такав говор Хрвати зову »безјачки« од Безјака »некојих лјудев који превратно гововет«).⁴⁷

Безјачки говор познаје и љубљански словеначки писац Марко Похлин; у своме »Besedišu« (1781) каже: Le en odgovor je ta predgovor... onim, katiri so že poprej, predn so te bukve videli, veliko čez njega (govorili)... пребацивали су му да су његове речи »кровашке, корошке, безјашке...« Врло су интересовали Безјаци Копитара већ зато што их толико спомињу наши протестантски писци; видео је у њима »die heutigen Provinzial — Kroaten«, ма да му ипак није све било сасвим јасно.⁴⁸

Словеначко-кајкавски песник Стефан Модрињак испевао је год. 1811 песму словенофилску: »Molitva na Vožico Slovenko«⁴⁹ и у њој читамо да откад нас је та божица оставила, »ember guli Slovake, plemenitaši Bezjake«, а у задњој китици моли песник: »Horvat, Slovenec no Marlak — Slavonci no

⁴⁶ Dizionario, 787 sub „Zoccolo“ Beziák, aka. Štrekelj op. cit. Дела Бела служио се диалектом босанским и дубровачким.

⁴⁷ Rad jugoslav. Akad. 16, 193. — Akad. Rj. тумачи према томе »безјашћину«: говор протачки, soloecismus. Чини се да је Крижанићу »безјашћина« врло близу »кметшћини«, коју зову »когда кто говорит грубије или застарени и отвикњени ричи, и селским кметом, а не племенитим људем обични«.

⁴⁸ У својој „Gramatici“ (1808) p. 390: „Es erhellt aus Trubers Schriften, dass demahls die Slavonier, wozu auch die heutigen Provinzial-Kroaten gehörten, bey uns Bisyaken hiessen. Heissen sie noch irgendwo so? Und woher? — Ich weiss nur, dass Bisjak als Familiennahme noch jetzt häufig in Krain ist.“ И говорећи о Трубарову преводу јеванђеља Св. Матеја, где Трубар говори о „Peamih inu drugih“, каже: „... diese andern sind, nach der Vorrede zum ganzen Neuen Testamente, die *Besyaken*, d. i. die heutigen Provincial-Kroaten (?)“ [Упитник је Копитаров]. Слично код Другог Дела тига Noviga Testamenta. Исп. стр. 144/442. — Крељ спомиње у својој „Postili“ (1567) Долењце, Истрање, Винавце „etc“. Копитар додаје (421): „Dies etc. ist mir recht zuwider. Ich erwartete wieder Trubers *Besiaken* um sie vielleicht aus den Nachbarn zu errathen“. А код „Registra“ Јурја Далматина каже Копитар: Also die Slavonier sind Trubers *Besiaken*! Aber woher nur die Slavonier im *heutigen* Kroatien? Dieser *Besiakische* Dialekt gehört also mit dem unsrigen zu einer Ordnung.“

⁴⁹ Zbornik Matice Slov. (Љубљана) VI [1904] 237—239.

Bezjaki, — Čeh, Kopaničar, Mazurak, — Vlahi no Rusinjaki — prosimo tebe, pridi k nam, z neznanosti pomagaj nam, — sveta Slovenka, Amen«. Модрињану је било могуће »Безјаке« наводити озбиљно у једној словенској химни, дакле, без икакве подругљиве примесе. Да су му Безјаци хрватски кајкавци, прилично је јасно.

Илирски препородитељ Љ. Гај у својим је огласима год. 1835 етнографски добро познавао и »Бејзаке«. У »Danici« (1835, 6.-VI) истиче да се његов правопис не чини добар само онима који завидним очима у Илирији виде »саме Безјаке, Кекавце, Крањце, Влашетине, Шокце, Буњевце итд.«, а у Прогласу од 5.-XII. 1835 да неки говоре да »ове Новине хоте нас побезјачити«, док други кажу: »Ове Новине имаду намеру из нас Влахе начинити«; дакле ту имадемо: кајкавске Хрвате, с једне стране, штокавске Србе, с друге.

И Станко Враз чешће употребљава израз »Безјаци« за кајкавске Хрвате.⁵⁰ Ваљда су и »Безјаци« у варшавској »Jutrzenki« 1843 из његова пера.⁵¹

У време препорода, кад су почеле да се развијају етнографске и лексикографске студије, градачки је круг Словенаца и Безјацима поклонио пажњу. У лексикографију словеначку увео

⁵⁰ Враз спомиње Безјаке у етнографском смислу без подругљиве примесе, кад каже (2. IV. 1841, „Dela“ v 2) да су Илири сви једнаки у пићу вина (»Вински кључ све отвара«), али да се, што се тиче чистоће одела, »Крањци с Хрвати (Безјаци)« не слажу, а у језичноме смислу кад истиче (28. IV. 1841, „Děla“ v, 2 i 223) да би требало *живи* народни говор Хрватске и Крањске проучавати и не »само по собах оно књижнога праха« се мучити, а крај тога »с толиком опредељеношћу говорити о крањском и безјачком наречју«. Све је то Враз писао у време својих студија у љубљанској Штудиској Библиотеци, где је код Трубара читао да он »провинциал-хрватско наречје« зове »Безјачко.« Једнако спомиње Безјака без поруге и у »Izjasnjenjima« »Djulabijama« I. „Dela“ I, 223: »Hrvati (Bezjaci) okó Kure roju... Наравно кад се у њему место етнографа и лингвиста будио Илир са унионистичким идеалом и политичком противмађарском тенденцијом, онда му је (2. IV. 1845, „Dela“ V, 365-66) »безјачина«, језик мађарских професора и испитних кандидата, била »трула«, те му је било јасно да се на нека питања не може одговарати на језику »безјачких граматика«

⁵¹ У »Jutrzenki (Dennici)«, са чијим редактором Дубровским је Враз био у вези, 1843, бр. 3, спомиње се и »Zagrebska Danica«, што је издаје књиџар Фр Жуџан: »Panuje v niej Bezjaczina (patois), która teraz móvia tylko v mestach chorvatskich«. Даље се износи тамо: »W Zagrzebiu takze wszło w r. z kilka dzieł v podrzeczcu pospolitnem (v Bezjaczinie) do użytku v koscielni miedzy najniższą klasą ludu.«

их је већ А. Мурко (1832): безјак der Tölpel, па онда их забележише и Цаф и Миклошић. У фебруару 1838. послао је Станко Враз Шафарику у Праг спис месних имена у Штајерској («Ukazatel Gmen we Styrsku»), и ту се Безјаци два пута спомињу; ту се каже: «Haluzani, Haložani, die Bewohner der sogenannten Kolles unter Pettau, gleichen beinahe in Tracht und Sprache ihren Nachbarn den Bezjaken».⁵² Безјаци су дакле Загорци. Да ли је Враз тај израз као *етнографски* израз познавао из свога рођенога места у Штајерској или из Хрватске, то се из његова текста не види; свакако треба Мурково тумачење израза у погрдном смислу узети као значење штајерско (словеначко).

По свој је прилици у годинама 1850—1860 етнографско-језичко значење »Безјак« за хрватске кајкавце у Загорју самом била још обично, али га је помало нестајало. То видимо из словеначког писца Јанеза Трдине, који је у то доба живео као професор гимназије у Вараждину. У својим »Vachovim huzarima in Pirima« говори он у поглављу о Вараждину чешће о Безјацима и безјачком говору; важна је за нас његова примедба, како су се »илирски родољуби ругали госпођицама, ако су говориле домаће безјачко наречје« (28); па из тога се види, како је *народна* свест илирска (Хрватска) потискивала локално безјаштво.⁵³

Још пре 50 година био је израз у Штајерској прилично познат. Год. 1876 писао је проф. Јанко Пајк у Мариборској »Zori« да су »Бизјаки« Хрвати за југоисточном границом Штајерске, бар му се чини да је то израз Штајераца за суседне Хрвате.

⁵¹ Bezjaken oder sagennte Zegorcen“, „Zbornik Matice Slav.“ I. 96,97. — Сигурно према подацима Станка Врза спомиње Шафаржик у „Slovan-skim Starožitnostima“ (1842,64) у загребачкој жупанији и околици „Безјаке и Пуховце“ („oboje ted'pouhá přezdiwka“) и о имену „Безјаца“ каже да је „již velmi staré“, а на стр. 844 наводи као пример да има један народ са два имена: „Хрват (у Илирји) i Безјаца“. — Исп. према Шафаржику Niederle-a, La race Slave (2. издање Лежеова превода, Париз, 1916, 177).

⁵² Трдина прича (стр. 5): „Trgovci in trgovke (u Varaždinu) su govorili s svojimi rođovinama in služabniki povsod po nemški, s prostimi kupci so se menili seveda, ker se drugače ni dalo, pro „hrvatski“, to je, po bezjaški ali kajkavski“. Стр. 7.: „Dobra tretjina (ћака у гимназији) je štajerskih Slovencev..., vsi drugi pa so bezjaki ali habor zdaj pravimo Kajkavci.“ Стр. 20: „(Занатлије вараждинске) so se pomenkovali med sabo vedno in povsod le po domače, to je na bezjaškem narečju. So bezjaško se je ljudem tudi pridigalo... Ilirščine pa bezjaški gospodje niso pisali pravilno“. Стр. 66 „Z gospodom je govorila gospa (супруга са супругом) vedno le po domače, po bezjaški. Tudi z mano je govoril on le po bezjaški...“

У истој је »Zori« (122) писао некадашњи Илирац Даворин Трстењак да је код штајерских Словенаца име Бизјак, Безјак псовка и да значи глупа човека.

Чини се да је тога израза са националним концентрирањем Хрвата, с једне, Словенаца, с друге стране, у Штајерској све више нестајало. Ја га у оним крајевима никада више нисам чуо.

Наши су препородитељи тражили већ и етимологију израза. Копитар се питао, што би реч »Безјак« могла значити, а одговорити — није могао. Зато је Даворин Трстењак имао одговор. Год. 1853 пореди назив »Бизјаки« са називом индиске касте: Висас (Визас).⁵³ Доцније је о Безјацима друкчије — мало мање фантастички — етимологизирао. У »Slovenskom Glasniku« 1866, 401, и у Мариборској »Zori« (1876) изводи »Бизјак« (Безјак) од речи »бизе«⁵⁴ која значи беле чакшире народне ношње, »као што су их у оно време носили још мушкарци на штајерској страни крај Сутле од Рогаца до Брежица (Бизеланци)« а и данас их носе Загорци.⁵⁵ Свакако је мислио и на Загорје, будући да »безјачу« изреком везује с њима: »Ker sa iz Zagorja Štajerci dobavljali viničarice, poznamenja Bezjača tudi Winzerin, Inwohnerin«⁵⁶, *bezjača* tudi ime za sekiro analogično imenu: koroščica Flosserhacke, teda po kraju, iz katerega je prišla.⁵⁷

Некритично је било, што је Трстењак некакво преимућство давао писању »Бизјак« —, зато да би добио своју етимологију. Како се по вансловеначком територију пише искључиво »Безјаки«, нема сумње да је е овде прво битно. Лакше је према словенач-

⁵³ Novice 1853, бр. 62, стр. 246: „Visas (Vizas), Arrian, Indie. cap. XI.“: „Bizjaki Horvati, Zagorci, kraj štajerske meje se velijo Bizjaki. Boji (?)“

⁵⁴ У »Zori« у вези са већ споменутиим чланком Јанка Пајка, који је реченицом: „Take“ bize < nosijo > Bizjaki <, t. j., Hrvati za jugo-vztočno mejo Štajerskega“ мислио на етимологију речи.

⁵⁵ Зашто Трстењак (па ни Пајк) није хтео навести хрватских Загораца са белим чакширима? По свој је прилици са »Безјацима« везао и »Бизелско«, место у Штајерској крај Сутле. Истина, додаје, да се чује и »Бизела« = Загорка (Његов »Бизеланец« биће човек из Бизелскога). — И Цаф је »Бизјак« тумачио »бизама« (Novice 1848. 19. X). У Трстењакову и Цафову кругу налазио се и мариборски немачки професор Пуф који »Бизјак« исто тако изводи од »биза« („Marburger Taschenbuch“, Gratz, 1853), 38/39, исто тако и мариборски професор Јосип Пајек („Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev“, Ljubljana, 1884. 5/6).

⁵⁶ То сам значење, чини ми се, у својој младости још чуо у своме крају.

⁵⁷ Цаф има „безјачу“ у значењу „eine Art kroatischer Hirtenpfeife“ и некакве шљиве.

ким диалектима и историској словеначкој ортографији тумачити »Визјака« из »Безјака« него обрнуто.⁵⁸

Не знам, је ли се ко други пре Даничића озбиљно бавио етимологијом те речи. Даничић је тумачи у Акад. Рј. као туђицу из немачкога: »постањем од ср. њем. *fiesz*, ст. њем. *fizuse* (*callidus*, *astutus*, *dolosus*), које у Нијемаца долази о врагу и о неотесану и лукаву сељаку«, те испоређује реч *без* (*daemon*), која као да се налази код Ф. Главинића у 17. столећу и у Белостенчеву Рјечнику.⁵⁹ Јагић је у приказу Даничићева Рјечника (*Archiv V*, 1881) посумњао у могућност те етимологије. »Wenn nicht in dem Wort *bězjak* irgend ein alter geographischer Name steckt, so muss man trachten, den Ursprung aus dem Slavischen zu erklären«, каже Јагић и упућује на словеначки глагол: *безгати*, *безгетати* *im Trabe laufen*, *brünstig hüpfen* и друге глаголе словенских језика од тога корена (руски : *бзирить*, пољски : *bzikać* i t.d.) »(Dem) *Bězman* des Oberlausitz — Serbischen steht sehr nahe *bezjak* = *Tölpel*«.

Проф. Штрекељ⁶⁰ је регистрирао дотадашње покушаје тумачења речи »безјак«. С обзиром на чињеницу да су Безјаци и у Истри и на тал.-словеначкој граници у Горичкој, истиче против Трстењакова тумачења »бизама« (»wohl fremd«, cfr. *türkisch* *béz* *Leinwand*): »Dieses Kleid ist im Westen unbekannt und auch nicht glaublich, das sich das Wort *bizják* von der Drau aus bis nach Dalmatien und im Südwesten verbreitet hätte«. Не упуштајући се у оцену осталих тумачења,⁶¹ каже: »Ich vermuthe Entlehnung aus dem Italienischen: *istroit.* (rov. fas.) *bizgáko* (d. i. *bizjako*) *bežgáko* (vall.) (*dign.*) *zbiłáko* (*Ive*, g3, 112), *triest.* *ital.* *bálaco*, *avventato*, *balzano*, *malandato*, *uomo a casaccio*, *sciocco*, *strambro* (*Kosowitz* 259 a), dh. *Sonderling*, *Tölpel*, *venez.* *bis-laco*« itd. Али Штрекељ додаје: »Das italienische Wort ist

⁵⁸ Госп. проф. Скок каже у „*Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino*“. IV. 383: „*i* mjesto *e* u sloven. prezimenima *Bizjak* protjecat će zaciјelo od romanskog upliva, gdje je *i* mjesto *e* u redu radi nenaglašenosti i palatalnoga glasa, što slijedi.“ Проф. Скок мисли пре свега на приморске Безјаке, те зато тумачи *e* романским утицајем, али је то тумачење непотребно. О „в“ место „б“ каже госп. Скок: „*Slov. varijanta u prezimenima Vizjak* bit će samo grafičkoga značenja, jer se *b* pisa(l)o као *ѵ*, па је касније графика дјеловала на изговор.“

⁵⁹ Из Рјечника прешла је Даничићева етимологија у чешки „*Slovník Naučný*“ i у пољску „*Wielku Encykl. powszechnu ilustrowanu*“.

⁶⁰ Оп. cit.

⁶¹ Сем у додатку дискусије о Јагићеву тумачењу.

allerdings noch nicht ganz klar« — чини се да мисли о германском елементу ; или можда да је тал. реч из словеначкога ? «Ob der slov. Bezuljak dazu gehört, kann ich nicht entscheiden.»⁶²

Бернекер (Et. W.) је ставио тумачење Штреклево као највероватније.⁶³ Али ни Штрекељ ни он нису помислили (за Бернекера било би то теже, будући да географских прилика територија, по свој прилици, потање не познаје) о овом: ако је тешко веровати да би израз од Драве дошао на Јадранско Море, једнако је тешко мислити да би од Јадрана дошао на Драву — не само једнако тешко него још теже, та главно му је место у историји ипак на земљи између Драве и Саве, те бисмо стога лакше могли закључивати да му је хрватско Загорје уједно и домовина ; не смемо да заборавимо да се презиме »Безјак« најчешће налази у Словенији, у најближем суседству Загорја.

Двоје ми се чини могуће: или се »Безјак« родио на земљи између Драве и Саве, прешао границе свога рођеног места, те на талијанским границама ухватио корена (можда због сличности са неким талијанским изразом) или је »Безјак« првобитно већ заузимао шири териториј те се одржао само тамо где је — Бог зна из каквих разлога — био најјачи.

Ово последње треба да објасним. Већ у илирско се време мислило да су »Безјаци« успомена на неки посебни народ. Даворин Трстењак прича у мариборској »Zori« (V, 1876, р. 120—122) у расправи »Бизе и Бизјаки« ово : »Око Божића 1839. посетио сам Д-ра Људевита Гаја. Разговарали смо о старословенској историји и том згодом рече Гај : »Господине Трстењаче ! Не мислите ли да су наши Загорци смес Обара (= Авара) и Словена ? Ношња и типус нису чисто словенски,

⁶² Госп. Др. Иван Зукон, родом из Истре, по студијама правник, не слаvista, обраћа пажњу у свом извештају о истарским Безјацима на талијанску реч млетачког дијалекта: *bislacco*, »што значи по прилици оно што и безјак у Истри: човек без крви, без јунаштва као разводњен, страшљивица«. Госп. Зукон додаје своју »пучку етимологију« : »можда је млетачки „*bislacco*“ настао из речи »бјже« или »беж« — Влах, т. ј. бјежи, јер долази Влах . . . Била би дакле реч као страшило за царевце«.

⁶³ У мислима, иако не изреком речима, етимологизирао је о »Безјаку« у новије доба г. Јосип Рус у »Njivi« I 2991, и то овако: »Има и презимена која показују начин досељавања : Прибег, Пребег и Предавец у хрв. Загорју и околини, Ускок и Скок у Жумберку, Бижал и Фугина у Пољанама над Купом, а Бегуш у Бовцу и околини Целовца« — очито да писац овде мисли на корен »бег«— (бежати). Исп. горе о Безјацима на тал.-словеначкој граници !

и фонетика у говору сасвим је различна од оне која се чује у Граници и даље доле у Славонији.« Трстењак је одговорио да је то могуће и још је додао да он и Халожане и становнике на левој обали Сутле држи за такву мешавину. Трстењак је доцније Загорце двалут посетио; у њих нема, каже, чисте словенске крви, лица подсећају на турански тип; туранска фонетика се чује до Св. Петра у Медведову Селу и између Рогаца и Брежица, и »бизе« су хунско-аварско одело, као што ће и та реч бити туђа (Вук, »без«-платно).⁶⁴

Трстењак је у историско-лингвистичким стварима био самоук и типични фантаста.⁶⁵ Ипак није искључено да је баш у изразу »Безјак« остала успомена на име некаквог старог народа, којег је међу нама нестало. Нешто тако можда је мислио и Јагић кад је рекао: Wenn nicht in dem Worte bezjak irgend ein alter geographischer Name steckt.⁶⁶

То је у толико вероватније, што се са изразом »Безјак« од 16. столећа до данас спаја некаква језична посебност; Трубар, Крижанић, Дела Бела и деломице данашње значење »безјаштва« сведоче о томе.

Али којег се народа име крије у »Безјацима«? Печењези зову се и Биссени, мађарски: Besenyök... Ту пак постоји поље широко⁶⁷; у Индију, разуме се, не смемо одмах ићи, као што је отишао Даворин Трстењак (Novice, 1853, 246).

О једноме пак се не може, чини ми се, више сумњати, наиме да је Безјак првобитно *етнографско име*, те да се истом из њега развило опћенито означавање човека; првобитно, дакле: *Безјак*, онда истом: *безјак*. Баш зато што је првобитно значење из-

⁶⁴ Загорска реч »керемпук« испоређује са бугарским керемвент.

⁶⁵ У вези са Безјацима тумачио је (opus cit.) и Лилек — тако зову у целском округу Халожане, а »лилек« значи код Халожана »шишмишак. »Није ли,« пита Т., »у тој псовци успомена на њихово полутанство, на њихову народну смес?«

⁶⁶ Исп. о имену »Брајци« (народ око Рибника и Озља) Лопашаћа »Око Купе и Коране« (6). У приватноме писму скреће ми пажњу г. Д-р Першић из Ђурђевца на друга имена (презимена) као првобитно нека стара народна имена: »Мајдаком зову наши Подравци човјека из околице Јудбрега и Вараждина, Бешњака из околице Дарувара — Слатине, а Шијак је познато име за људе из појешке околице«. Исп. даље истарске Ђиће, Бркине итд. — Име Шопова на српско-бугарским границама радо се тумачи по печењешком племену Шоп, над којим су Византијци 1048 однели победу и које су онда населило око Ниша.

⁶⁷ Исп. Нидерле, Slovanské starožitnosti I. 394 (Biessi παρά τὸν Καρπατῆν) II. 309.

раза етнографско, лакше је разумљиво што се реч са временом губи.

Према томе ће и подругљиво значење речи бити истом секундарно; зато у нашем случају неће стајати тврдња Перволфова (Јагићев Archiv VII 605): »Ja selbst Spitznamen verlieren manchmal ihren odiosen Beigeschmack und werden dann ohne Scheu gebraucht. So z. b. heissen die Kroaten um Agram herum Bezjaki, d. i. Tölpel, homo rusticus, stolidus...«

Првобитно етнографско значење назива »Безјаци« истом је код суседа помало добивало подругљиву примесу. У том етнографско-подругљивом значењу, у којем језичне особине нису играле последњу улогу, пренесено је име доцније и на друге етнографске јединице, у Истри и на доњој Сочи.

Додатак.

Ова је расправа била већ свршена, кад сам примио »*Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*« (IV) и у њему прочитао чланак г. проф. Петра Скока : »*Tri etimologije*«, у којем се на првом месту говори о етимологији »безјака«. Професор се Скок противи тврђењу Штрекљеви да је »безјак« позајмица из талијанског »*bislacco itd.*«, обрнуто, разлаже да је талијанска реч, која се »у семантичном погледу потпуно слаже са слов. односно срп.-хрв.«, узета од нас. Да реч првобитно није талијанска, то закључује проф. Скок из консонантске групе »sl« у »*bislacco*« која је у изворним талијанским речима немогућа (зато из Slavus: Schiavo), али може постати од нашега »зј«, које је као консонантска група у талијанском језику уопште немогућа. Само у непосредној се близини приморске Безјачије говори »бизјако«, а »што смо даље од те Безјачије то мјесто нашега зј... долази у тал. *šl, šl, sl* или метатеза. Да су пак наша и талијанска реч у вези, то показује уз једнако подругљиво значење и географска раширеност талијанске речи, која се налази само по северној Италији до Генове, дакле на талијанском продужењу нашег територија«. Значајно (ваљда за страно порекло талијанске речи) види се проф. Скоку и то, што је реч у неким крајевима северне Италије, на пр. у Падови, »полулитерарна, т. ј. не знају је сељаци, него интеллигентни слојеви«. Према томе била би *bislacco* »словенска реч, која се преко Млетака и Фурланије ширила по сјеверној Италији«. Сад се ради, кад је реч словенска, још о томе, која јој је етимологија. И ту износи проф. Скок ову хипотезу : »Како се сполни органи употребљавају често за погрђивање (на пр.: *kujon, kujonirati* у Хрватској преко немачкога, а ово из тал. *coglione* cf. Weigand, *Deutsches Wbch* s. v. исп. и *jajar* у Ак. Рј. IV. 419), изгледа ми, да и *bezjak* може потјецати из истога врела погрда: *bezъ + јаје + āk >* bezjajak*, хапологијом *bezjak*.

Ја ово тумачење наше речи не могу примити. Проф. Скок оперише само гласовним лингвистичким апаратом, у којем је изврстан стручњак, али не води рачуна о историји речи, па ни доста о њезиној географији. Историја речи, чини ми се, показује да првобитно »безјак« није било реч за поругу него озбиљна етнографско-језична ознака. Даље: *Ко* би приморским Безјацима дао тај пришивак? Сами не би, а Талијани такође не би — будући да је реч словенска. Да су га Словенци дали Талијанима? Најаад још нешто: Словенци и кајжавци (хрватски) не говоре *без* — него *през*¹ (= брез), и ту форму познаје једино историја тих говора. Претпостављајући да је у речи заиста *без-*, морали бисмо мислити да је »безјак« ванредно стара псовка. Једино у Истри, где имаде и штокавских досељеника, може се чути и »без«. Госп. Д-р Иван Зукон саопштава ми: »У Истри се говори »без«, »брез« и »през«. Сва тако звана Влашија, то јест, крајеви западне и јужне Истре (поречки и пуљски котар) изговарају искључиво: »през«. На источној обали (Лабинштина, Либурнија) говори се мешано: »брез« и »през«. У средини, баш око Пазина, чује се највише »без«, а прама северу (Ћићи, Бркини, Шаврини) говоре обично »брез«, али и »без«. Према томе, онај део истарског народа, који је познат под именом »Безјаци«, говори данас »брез« и »без«. Могли бисмо мислити да су ти истарски »Безјаци« у старо доба говорили само »без«, те би баш зато од суседа могли добити пришивак »безјаци«; онда бисмо могли првобитну домовину те речи тражити у Истри«. — Упућивање проф. Скока на »јужона« и »јајара« не стоји, пошто то нису никакве етнографске ознаке.

Др. Фр. И.

¹ За кајжавце ми о томе сведочи г. Фанцев, директор универз. библиотеке у Загребу. — О »брез« = без: през »Рамовш, *Historična gramatika slov. jezika* II. 184.